

LITERATURA

1. Musić: *Nacrtr grčkih i rimskih starina*, Kr. zemaljska tiskara, Zagreb, 1910.
2. Tomić: *Poviest rimska do careva I dio*, Naklada Matice Hrvatske, Zagreb, 1884.
3. Maškin: *Istorija Starog Rima*, Izdavačko preduzeće Narodne republike Srbije, Beograd, 1951.
4. Oswalt, Sabine: *Grčka i rimska mitologija*, Vuk Karadžić, Beograd, 1980.
5. Perowne: *Rimska mitologija*, Otokar Keršovani, Opatija, 1990.
6. Cavendish, Ling: *Mitologija*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1988.
7. *Religije svijeta*, Kršćanska Sadašnjost, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1987.
8. Srejšović, Đermanović Kuzmanović: *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Srpska književna zadruga, Beograd 1987.
9. Zamirović: *Mitologija Grka i Rimljana*, Knjižara Slavija, Novi Sad, 1936.
10. Zamarovsky: *Junaci antičkih mitova*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
11. P. Vergilius M.: *Aeneis* (W. Ianell), Teubner, Lipsiae, 1927.
12. T. Livius: *Ab urbe condita librorum partes selectae* (C.J. Grysar), Vindobone, 1854.
13. M. P. Cato: *De agricultura* (H. Keil), Teubner, Lipsiae, 1895.
14. P. Ovidius N.: *Le Metamorphosi* (F. Bernini), Nicola Zacinelli, Bologna, 1942.
15. Plutarh: *Usporedni životopisi*, (prijevod Zdeslav Dukat), August Cesarec, Zagreb, 1988.
16. P. Ovidius N.: *Fastorum libri sex* (H. Peter), Teubner, Leipzig, 1879.
17. T. Macrobius: *(Opera) Quae extant omnia*, Patavii, 1736.
18. M.T. Varro: *De lingua Latina*, Biponti, 1722.

Tonći Maleš

Danijel Farlati: *Illyricum sacrum*

Djelo *Illyricum sacrum* talijanskog isusovca Danijela Farlatija jedno je od najvažnijih djela crkvene historiografije koja se bavi područjima koje danas obuhvaća Republika Hrvatska. U svojih osam tomova izdanih u *Veneciji* između 1751. i 1819. sadrži mnogobrojne prijepise isprava, zapisnika, biskupskih vizitacija i papinskih dekreta. Osim toga upravo vrvi citatima crkvenih povjesničara, osobito *Tome Arhidakona* i *Ivana Lučića* te biskupskih kodeksa, papinskih pisama i akata raznih pokrajinskih sinoda i ekumenskih koncila. Stoga je nezaobilazno u proučavanju povijesti, osobito crkvene na našem području. Samo je djelo nastalo na tragu nove historiografije čije je osnovne postavke zacrtao kardinal Cesare Baronio¹ a temelji se na traženju i vrednovanju različitih povijesnih izvora. Izvor i uzrok tog preokreta u pisanju povijesnih djela nije bilo samo ozračje renesanse i ugledanje na klasične povjesničare nego i sveobuhvatni program i pokret, koji je kao reakciju na pojavu Reformacije inicirao Tridentni koncil (1545 – 1563), a nama je poznat pod imenom Katolička obnova. Perjanica toga pokreta bio je isusovački red ili *Družba Isusova* što ga je polovicom XVI. st. osnovao španjolski vojnik, a kasnije i svećenik i mistik *sv. Ignacije Lojolski*.

Upravo tome redu pripadaju i tvorci djela *Illyricum sacrum*, talijanski isusovci *Filip Riceputi*, *Danijel Farlati* i *Jakov Coleti*. Oni su se krajem 17. i početkom 18. st. velikom marljivošću dali na istraživanje crkvene povijesti područja obuhvaćenog nekadašnjim Ilirikom. Rezultat njihova rada je djelo koje spada među opsežnije naslove svjetske crkvene historiografije. Jednako su tako još dva velika muža povezana uz ovo djelo. To su splitski nadbiskup *Pacifik Bizza* i svjetski poznat kršćanski arheolog *Don. Frane Bulić*. Prvi je neposrednim radom, a kasnije potporom, omogućavao da djelo bude izdano, a drugi neko-

¹ Predstojnik Vatikanske knjižnice 1578. – 1603. objavljuje djelo *Annales ecclesiastici*. Koliko je bio popularan svjedoči i ovaj citat:

...kako mudri to nas uče
Tomko, **Baron**, Ferario...
...kojim imaš temeljito
virovati što ti kažu,
jer svak znade stanovito
ovi ljudi da ne lažu....

Fra. Andrija Kačić Miošić: *versi cara Konstantina Velikoga i njegove majke svete Jelene Križarice*, Razgovor ugodni naroda Slovinskoga

liko stotina godina kasnije, došavši igrom slučaja u posjed jednog manuskrip-
ta, da ono bude dovršeno.

Premda su svi oni, a osobito Filip Riceputi koji je čitav život posvetio pisanju dje-
la i umro 5. listopada 1724. ne dočekavši objavljivanje ni slova svoje grandiozne
zamisli, veoma zaslužni, autorstvo je ipak pripalo ocu Danijelu Farlatiju².

On je rođen 1690. god u gradiću San Daniele. Prvo obrazovanje prima u li-
ceju u Goriziji, a u 18. godini života u Bologni stupa u Družbu Isusovu. Po-
slije završenog studija filozofije i novicijata postavljen je za profesora *ad huma-
niores litteras docendas* u Padovi i na tom poslu stječe veliki ugled. Poslan je
zatim na više teološke studije u Rim, a 1722 po završetku studija vraćen u Pa-
dovu i dan za pomoćnika ocu Riceputiju. S njim surađuje dvadeset godina, a
po njegovoj smrti još trideset i jednu godinu sam uređuje *Illyricum sacrum*.
Potpuno je dovršio pet svezeka, šesti doveo gotovo do kraja i započeo sedmi.
Premda se, dok je Riceputi bio živ Farlati nije protivio njegovoj koncepciji i
radio je potpuno po njegovim uputama postojale su naznake neslaganja i
razmimoilaženja. Nakon Riceputijeve smrti Farlati potpuno mijenja koncep-
ciju djela i za njegovu osnovu uzima biskupije, počevši od salonitanske me-
tropolije, zatim splitske kao njene nasljednice, a onda obrađuje sufraganske
biskupije i to isključivo zemljopisnim redom: od Splita na sjever, pa na jug i
istok. Nakon devet godina samostalnog rada objavljuje djelo pod naslovom:

*Illyrici sacri / tomus primus. / Ecclesia Salonitana / Ab ejus exordio ad Saeculum qu-
artum / Aere christiana, / auctore Daniele Farlato / presbytero societatis Iesu / Veneti-
is, MDCCLI. / Apud Sebastianum Coleti. / Superiorum permissu, ac privilegio.*

Farlati umire 1773. Za njegova života objavljena su još četiri sveska, ali i na
šestom i sedmom svesku se on navodi kao autor. Njegova uloga u nastanku
djela svakako je najvažnija, jer osim što je pod vodstvom svog predšasnika
poduzimao putovanja u svrhu prikupljanja građe, pronašao je i učinkovit
način za organizaciju djela, riješivši tako problem koji je čitav niz godina one-
mogućavao njegovo tiskanje.

Daniele Farlati

Illyrici sacri tomus tertius

Ioannes Ravennas primus Archiepiscopus Spalatensis

§ II

Dedicatio Templi Diocletianei.

Templum Iovis in Palatio Diocletiano magnificentiae molis, et structurae.

Daniele Farlati

Illyricum sacrum, svezak treći

Ivan Ravenjanin, prvi splitski nadbiskup

§ II

Posveta Dioklecijanovog hrama

Jupiterov hram u Dioklecijanovoj palači, raskošne veličine i zidina

² On se Riceputiju odužio nazvavši ga *parens conditorque Historiae Illyricae*

Daniele Farlati

Illyrici sacri tomus tertius

Ioannes Ravennas primus Archiepiscopus Spalatensis

§ II

Dedicatio Templi Diocletianei.

Templum Iovis in Palatio Diocletiano magnificae molis, et structurae.

In aedibus Diocletianeis ingenti mole sumptuque exstructis, e quibus extitit civitas Spalatensis, Diocletianus Templum Iovi aedificaverat, opere sane praeclearo atque magnifico. Iovem quippe praecipuo quodam cultu venerabatur, a quo sive arrogantiae, sive religionis causa, Iovii cognomen sibi adsciverat. In ea Palatii parte, quae magis ad meridiem et occasum vergit, situm est Iovis delubrum octangulae figurae, cuius formam ac descriptionem litteris traditam, et typis aeneis expressam, in Actis sancti domnii capite XVI. exhibuimus. Veteres Christiani omnia superstitionis antiquae monumenta exsecrati, tantum aberat, ut ad Christianae religionis usum ea referenda esse censuerent, ut nihil eiusmodi, quantum in ipsis fuit, relinquerent, quod non funditus everterent. Ex quo factum est, ut ne amplissimis quidem antiquitatis superstitionis aedificiis pepercerint. Christianorum conspiratione impetuque subversa corrueverunt admiranda illa veteris structurae, et magnificentiae opera, quae Alexandrini Serapidi, Gazenses Marnae, Apamenenses Iovi, Carthaginienses Coelesti exstruxerant: sed potissimum Romae religio Christianorum adeo exarsit ad delubra huiusmodi demolienda, quorum urbs referta erat, ut vel ipsum illud celeberrimum Iovis Capitulini Templum deiecerint, quod iamdiu excisum fuisse testatur Hieronymus libro II. in Iovinianum. Ac ne ipsum quidem Pantheon, quod Agrippa immani sumptu, et opere mirando Divis ac Divabus omnibus excitaverat, cladem illam evasisset, opinor, nisi Honorius Augustus huiusmodi magnifica aedificia, quae ornamento urbi esse poterant, excindi vetuisset: *Sicut sacrificia prohibemus, inquit, ita volumus publicorum operum monumenta servari et cetera* Lex 15. De Paganis Codice Theodosiano. Ceterum extat Sanctio Theodosii iunioris, qua iubentur fana omnia dirui, et loca ipsa, ubi condita fuerant, venerandae Crucis signo imposito expiari: *Cuncta eorum fana, templa, delubra, si qua etiam nunc restant integra, praecepto Magistratum destrui, collocatione venerandae Christianae religionis signi expiari praecipimus et cetera.* Lex ultima de Paganis codice Theodosiano. Neque hic praetereundam censeo praeclaram animadversionem, quam Baronius in Martyrologio ad diem tertium Maii apposuit. *Quantum observare potui, usque ad Sancti Gregorii Papae tempora, Idolorum templa a Christianis, ut plurimum, vel fuisse dei-*

Daniele Farlati

Illyricum sacrum, svezak treći

Ivan Ravenjanin, prvi splitski nadbiskup

§II

Posveta Dioklecijanovog hrama

Jupiterov hram u Dioklecijanovoj palači, raskošne veličine i zidina

Među Dioklecijanovim zgradama sagrađenim iznimnim naporom i troškom iz kojih je nastao grad Split, Dioklecijan je predivnim i veličanstvenim trudom izgradio hram Jupiteru. Dakako da je s nekim osobitim štovanjem častio Jupitera od kojega je ili zbog obijesti ili zbog vjerskih razloga sebi uzeo prezime Jupiterovića. Osmerokutni Jupiterov hram čiji sam oblik i nacrt predane slovima i otisnute bakropisom prikazao u 16. glavi akata svetog Dujma nalazi se u onom dijelu palače što se pruža više prema jugu i zapadu. Stari kršćani prezirući sve spomenike starog praznovjerja ne samo da nisu smatrali da ih treba obratiti uporabi za kršćansko bogoslužje, nego ništa takvoga koliko su mogli, nisu ostavili, a da nisu do temelja razorili. Stoga se dogodilo da nisu pošteđili ni najveće građevine poganske starine. Završom i nasrtajem kršćana propadala su uništena ona divljenja vrijedna djela drevne gradnje i veličanstvenosti što su ih Aleksandrinci sagradili Serapisu, Gažani Marni, Apamejci Jupiteru, a Kartazani Božanskome.

A upravo se u Rimu pobožnost kršćana toliko rasplamsala u razaranju takvih spomenika, kojih je grad bio prepun, da su razorili i sam onaj preslavni hram Jupitera Kapitolinskog za koji Jeronim svjedoči u drugoj knjizi protiv Jovinijana da je već dugo bio ugasnuo. Mislim da ni sam Panteon što ga je Agripa s neizmjernim troškom i divljenja vrijednim trudom podigao svim bogovima i božicama ne bi izbjegao ovoj nesreći da car Honorije nije zabranio rušiti veličanstvene zgrade ove vrste što su mogle biti ukrasom gradu: *Žrtve doduše zabranjujemo, reče, ali želimo sačuvati ukrase javnih građevina.* Zakon o poganima poglavlje 15. u Teodozijevoj kodeksi. Osim toga postoji odredba Teodozija Mlađeg koja nalaže da se razore sva svetišta a sama mjesta gdje su bila sagrađene očiste od grijeha postavljanjem znaka časnog križa: *Naređujemo da se sve njihove svetinje, hramovi, svetišta, ako su do sada i ostala čitava, po odluci magistrata razore i očiste postavljanjem časnoga znaka kršćanske vjere.* Posljednji zakon o poganima iz Teodozijevoj kodeksi. Mislim da se ovdje ne smije propustiti ni izvrsna opaska što ju je Baronije u Martirologiju stavio uz treći dan svibnja: *Koliko sam mogao promotriti sve do vremena svetog Grgura pape su kršćani hramove*

ecta, vel si quae intacta remanserant, ea loca demonum indigna existimata esse, in quibus Deo vro religionis cultus exhiberetur. Hic igitur revocare cogimur, et corrigere, quae Tomo primo in Actis sancti Domnii diximus: nimirum iam inde a quarto Ecclesiae saeculo fana Idolorum in sacras aedes converti coepisse; quamvis negari nequeat, quod ibidem monuimus; iam tum Christianorum moris fuisse, ut antiquis oculis marmoreis, in quibus inanum Deorum Cultores vita functi inclusi fuerant, ad condendas Sanctorum Martyrum exuvias uterentur.

Sub initium saeculi septimi addubitari coeptum est, evertine Idolorum fana, an retineri convertique ad cultum veri Dei praestaret. Sanctus Gregorius Magnus primum quidem Epistola LX. libro IX. ad Regem Anglorum Aldebertum, qui paullo ante Christianis sacris initiatus fuerat, iussit inanum Deorum Templata solo aequari; *Idolorum cultus insequere, fanorum aedificia evertit*; deinde accuratius rationum momentis in utramque patem pensitatis, de priore sententia discessit, et contrarium decrevit, ac paullo ante statuerat: nam epistola LXXI. eiusdem libro haec mandata Mellito Abbati ad Augustinum Anglorum Apostolum perferenda dedit: *Cum vero vos Deus omnipotens ad Reverendissimum Virum Fratrem nostrum Augustinum Episcopum perduxerit, dicite quod diu mecum de causa Anglorum cogitans tractavi, videlicet, quia fana Idolorum destrui in eadem gente minime debeant; sed ipsa, quae in eis sunt, idola destruantur; quia si fana bene constructa sunt, necesse est ut a cultu demonum in obsequium veri Dei debeant commutari.* Ita hoc Gregorii Pontificis Maximi, et sapientissimi decreto omnis de hac re dubitatio sublata est, eiusque exinde auctoritas apud posteros valuit; quae quidem fretus Ioannes Spalatensis Archiepiscopus, cum ad Aedem Cathedralis a fundamentis excitandam copia nullae suppeterent, Templum Iovis Diocletiani expurgare, ac Deo Optimo Maximo consecrare decrevit.

Ioannes Spalatensis Archiepiscopus Templum Iovis Docletiani Deo consecrare statuit

Habuit praeterea quo suum factum tueretur, illustre admodum, neque ita vetus exemplum Bonifacii IV. Pontificis, qui delubrum illud eximiae magnitudinis, egregiique operis, quod Marcus Agrippa Iovi ultori, diisque omnibus Romae construxerat, ad cultum veri ac summi Dei, honoremque Virginis Deiparae, et Sanctorum Martyrum, Divorumque omnium transtulerat. Atque ex omnibus impiae superstitionis monumentis, quae adhuc supersunt, et veteris architecturae solertiam ac praestantiam ostentant, ut Pantheon Romanum primum fuit, sic delubrum Spalatense secundum fuisse arbitror, quod Christiana pietas ac religio consecravit; nec sane hoc illi de venustate ac magnificentia concedit, quamvis huius aedificatio haud paullo aetate posterior fuerit. Utrumque est figurae rotundae; sed Romanum nihil habet angulis incisum; Spalatensis externa structura octogoni formam exhibet, quod quidem

idola ili rušili, ili su, ako bi koji ostao nedirnut smatrali ova mijesta za demonska. Ovdje sam dakle prisiljen poreći i ispraviti što sam rekao u prvom tomu u aktima svetog Dujma; da su se naime već od četvrtog stoljeća crkve svetišta idola počela obraćati u svete zgrade, koliko god se ne može nijekati, što sam spomenuo na istom mjestu, da je već tada bio običaj kršćana da se služe starim mramornim lijesovima u kojima su bili sahranjeni štovatelji ispraznih bogova za pohranu ostataka svetih mučenika. Tek početkom VII. stoljeća počelo se dvojiti je li bolje svetišta idola razoriti ili ih zadržati i preobratiti za štovanje pravog Boga. U 60. pismu 9. knjige sveti Grgur Veliki je najprije u poslanici kralju Angla Aldebertu, koji je malo ranije bio primio kršćanstvo, naredio da hramove ispraznih bogova srauni sa zemljom: *štovanje idola progoni, zgrade svetišta razori!* Zatim je pomnije odvaguvši vrijednost dokaza za obje strane odustao od prijašnje odluke i odredio protivno nego što je malo ranije bio odlučio. Naime u 71. pismu iz iste knjige dao je sljedeće odredbe opatu Melitu da ih odnese Augustinu, apostolu Angla: *Kada vas pak svemogući Bog dovede prepoštovanom mužu, našemu bratu, biskupu Augustinu, recite mu ono što sam u sebi dugo promišljao o predmetu Angla, to jest da se ne smiju u tom narodu rušiti svetišta idola, nego neka se unište sami idoli koji su u njima, budući da je nužno, ako su svetišta dobro sazdana, da se od štovanja demona preobrate poštovanju pravoga Boga.* Tako je ovom odlukom Grgura Velikog, premudrog Prvosvećenika, u tome predmetu otklonjena svaka dvojba i od tada je njegov dekret vrijedio kod nasljednika. Oslanjajući se na njega, Ivan, nadbiskup splitski, budući da nije imao dovoljno sredstava za podizanje prvostolnice od temelja, naredio je da se Dioklecijanov Jupiterov hram očisti i posveti Bogu.

Splitski nadbiskup Ivan odlučuje Dioklecijanov Jupiterov hram posvetiti Bogu

Imao je osim toga, posve jasan i ne tako star primjer pape Bonifacija IV. kojim ještio svoje djelo. On je onaj hram izuzetne veličine i iznimne gradnje što ga je Merko Agripa sagradio Jupiteru Osvetniku i svim rimskim bogovima, obratio štovanju pravog i svevišnjeg Boga, na čast Djevice Bogorodice, svetih mučenika i svih svetih. I doista smatram da, kao što je od svih spomenika bezbožnog praznovjerja koji još stoje i pokazuju umijeće i izvrsnost starog graditeljstva rimski panteon bio prvi, isto tako splitski hram bio drugi što ga je kršćanska pobožnost posvetila. Zaista, ovaj ni veličinom niti ljepotom ne zaostaje za onim, iako je sagrađen puno kasnije. Oba su kružnog tlorisa, ali rimski nema upisanih uglova. Splitski vanjskim zidinama pokazuje oblik osmerokuta, što je pak umjetničkiji i skladniji način gradnje. K tomu pridodaj, što rimskom nedostaje, s vanjske strane nadodane ukrase. Naime, osim drugih, ma-

structurae genus artificiosius est, et elegantius. Huc adde, quae Romano desunt, ornamenta extrinsecus adstructa; nam praeter alia minora Sacella modico intervallo disiuncta, universum templum complectitur ingens porticus, sane totius aedificii decus, et magnifice descripta, et perfecta solerter, quam columnae omnino viginti ex Aegypto marmore circumpositae sustentant.

Ioannes Templum Diocletianum Deo dedicavit.

Quod igitur Romae Bonifacius Papa ante annos amplius triginta, idem Spalati Ioannes Archiepiscopus faciendum censuit; et simulacris Idolorum confractis, atque comminutis, ab omnibus impurae superstitionis vestigiis Templum Diocletianum expiavit; idemque, pluribus locis sacrosanctae Crucis signo parietibus infixio, una cum Altari ad rem divinam faciendam exstructo, solemni ritu ac caeremonia, ingentique civium frequentia ac laetitia consecravit. Est quemadmodum Bonifacius Pantheon titulo Sanctae Mariae ad Martyres donavit, sic Ioannes titulum, quem huic Templo Christianis sacris initando imponeret, non aliunde sumendum censuit, quam a Sanctissima Dei Genitrice; nisi forte huius tituli caussam altius repetiit, inde usque a Sancto Domino Ecclesiae Salonitanae conditore ac parente, qui primam Aedem Salonae ab se conditam Deo, in honorem Augustissimae Virginis, Deiparaeque Mariae dedicavit. Hoc Templum, a nefariis ritibus et superstitionibus ad Dei cultum, divinaeque Mysteria peragenda conversum, Ioannes esse voluit, appellarique Aedem Metropolitanam, idest Matrem omnium Ecclesiarum Dalmatiae; ibique propterea Sedem Pontificalem Salona translata constituit. Liceat iterum huic loco intexere, quae Thomas Archidiaconus de consecratione delubri Spalatensis scripsit: *Videns ergo populum in divini cultus amore succrescere, statim aggredi coepit opus laudabile; et Templum Iovis; quod in ipso Augustali Aedificio excelsioribus fuerat structuris erectum, ab Idolorum mundavit fragmentis, ianuas in eo serasque constituens. Tunc, solemnitatem dedicationis indicta, magnus undique populus coadunatus est. Fecit ergo ex fano illo Ecclesiam, consecrans eam in magna devotione, et tripudio omnium, qui convenerant, ad honorem Dei, et gloriosae Virginis Mariae. Clerum ibi statuit, qui divini cultus obsequia diebus singulis exerceret.* Petrus Nicolinus Spalatensis in Opusculo Italico Manuscripto, qui inscribitur *Summarium rerum memorabilium urbis Spaltensis*, tradit Templum illud magnificentissimum, quod Diocletianus in suo Palatio aedificaverat, Deiparae in Coelum assumptae nomine consecratum fuisse, idemque confirmat Chronicon Pontificale: quem titulum cum Aedes Metropolitana Spalatensis etiamnum retineat, eidem ab ipsomet Ioanne, per quem consecrata fuerat, impositum esse existimare licet: nam cultus Sanctissimae Virginis Dei parentis una cum corpore in Coelum sublatae, iam dudum in Ecclesiam receptus ea tempestate florebat, eiusdem festus, et anniversarius dies summa cum religione celebrari solebat; id quod declarat Praefatio Gregoriana, quam Sacramentarium San-

njih svetišta odijeljenih prikladnom udaljenošću, čitav hram opasuje golemi trijem, doista izvanredan ures cijeloj zgradi, prelijepo zacrtan i vješto izveden, što ga cijelog podupire dvadeset naokolo postavljenih stupova od egipatskog mramora.

Ivan posvećuje Dioklecijanov hram Bogu

Splitski nadbiskup Ivan je odlučio da treba napraviti isto što je više od trideset godina napravio rimski papa Bonifacije, te je polomivši i razbivši prilike idola, očistio Dioklecijanov hram od svih tragova nečistog praznovjerja i uklesavši znak presvetog križa na mnoga mjesta u zidu, posvetio ga svečanim obredom i ceremonijom, zajedno s oltarom podignutim za obavljanje bogoslužja uz sudjelovanje i radost velikog mnoštva građana, i, kao što je Bonifacije Pantheon obdario naslovom Svete Marije od mučenika, tako je Ivan smatrao da naslov koji bi dao ovom hramu uvodeći ga u kršćanske svetinje ne smije uzeti ni od koga drugoga, nago od presvete Bogorodice. Možda je uzrok ovome naslovu tražio u daljoj prošlosti, sve do svetog Dujma, utemeljitelja i praoca salonitanske crkve, koji je prvu salonitansku crkvu, što ju je sagradio Bogu, posvetio na čast Preuzvišenoj Bogorodici Djevici Mariji. On je želio i da se ovaj hram, očišćen od bezbožnih obreda i praznovjerja k štovanju Boga i vršenju svetih otajstava, nazove prvostolnicom, to jest majkom svih crkava Dalmacije i stoga je ovdje postavio biskupsku stolicu. Neka na ovo mjesto bude slobodno opet utkati ono što je Toma Arhiđakon napisao o posvećenju splitskog hrama: *Videći da narod raste u ljubavi prema bogoslužju, odmah se počeo prigvaćati hvalevrijedna djela i Jupiterov hram, koji je u samoj carskoj zgradi bio uzvišenijim zidovima podignut, očisti od lažnih idola, postavljajući na njemu vrata i prijevore. Pošto je zakazao svečanost posvećenja, skupi se sa sviju strana veliki narod. Napravio je dakle od onog hrama crkvu, posvetivši je u velikom veselju i pobožnosti svih onih koji su se bili okupili na čast Boga i slavne Djevice Marije. A ustanovio je ondje kler da svakoga dana ponizno vrši bogoslužje.* Splitski Petar Nicolini u rukopisnom djelu na talijanskom jeziku koje je naslovljeno *Sažetak znamenitosti grada Splita* pripovijeda da je ovaj veličanstveni hram što ga je Dioklecijan sagradio u svojoj palači bio posvećen imenom Bogorodice na nebo uznesene, a isto potvrđuje i Biskupska kronika, i slobodno je smatrati da joj je taj naslov, što ga splitska prvostolnica i sada drži dao sam Ivan koji ju je bio i posvetio. Naime štovanje Presvete Bogorodice tijelom na nebo uznesene, već odavno prihvaćeno od crkve, cvjetalo je u to vrijeme i običavalo se najdubljom pobožnošću slaviti njenu svetkovinu i obljetnicu, kako to kazuje gregorijanski uvod što ga Obrednik svetog Grgura naređuje za ovaj dan čitati za službe Božje. A u prethodnom

cti Gregorii eo die inter rem divinam recitari iubet. Superior autem saeculo Mauritius Imperator, quemadmodum tradit Nicephorus libro XVII., hunc eundem diem Assumptioni Beatae Mariae sacrum, ut Ecclesiae Orientis in festorum dierum fastis referrent, rituque solemni concelebrarent, Augustali edicto sanciverat. Quamvis autem titulus primarius huic Basilicae indutus a Deiparae in Coleum ascensu fuerit desumptus, vulgo tamen appellari solet Templum Sancti Domnii, propterea quod eius Corpus e rudibus Salonae effossum, ac illuc translatum ab advenis iuxta incolisque eximia frequentia, et veneratione colitur. Huius Aedis Metropolitanae dedicationem conferendam censeo in annum circiter quintum Pontificatus Ioannis, qui cum anno aerae vulgaris 655. congruit. Nam magnitudo, varietas, multitudoque curarum atque occupationum, quas anni priores suscepti Episcopatus Ioanni attulerint necesse est, praesertim cum res Christiana, et Ecclesiastica penitus collapsa restituenda, quasque a fundamentis excitanda esset; adeo illum et opera, et animo distentum, totque negotiarum mole oppressum tenebat, ut de Metropolitana Aede ne cogitandi quidem spatium relinqueret.

je stoljeću car Mauricije, kako pripovijeda Nicefor u 17. knjizi, odredio carskim ediktom da Istočne Crkve vrata ovaj dan Uznesenja Blažene Marije u kalendar svetkovina i da ga proslavljaju svečanim obredima. Premda je ovoj bazilici bio izabran i nadjenut prvotni naslov Bogorodice na nebo uznesene, ipak se svuda običavalo nazivati je crkva svetog Dujma, jer su njegovo tijelo, iskopano iz razvalina Salone i onamo preneseno, došljaci i stanovnici u velikom broju i s dubokim štovanjem častili. Držim da posvećenje ove prvostolnice treba smjestiti otprilike u petu godinu Ivanove službe, što se podudara s 655. godinom kršćanske ere. Naime, veličina, raznolikost i mnoštvo zauzetošti i briga što su ih Ivanu morale donijeti ranije godine biskupske službe, osobito jer je potpuno propala kršćanska i crkvena stvar trebala biti obnovljena i gotovo od temelja poticana, toliko su ga trudom i duhom zauzeta držala pod tolikim pritiskom da nije ostalo prostora niti da pomisli o prvostolnici.

§III

Ioannes Corpora Sanctorum Domnii, et Anastasii Salona Spalatum translata in Aedem Metropolitanam invexit.

Veteri consuetudine institutoque majorum sancitum est, ut nullius Templi altarisve consecratio fieret absque Reliquiis Sanctorum Martyrum, quas subter aram rei divinae faciendae condi oportebat. Id Gregorius Magnus in epistola ad Mellitum Abbatem supra laudata praescipit: *Aqua benedicta fiat, in eisdem fanis aspergatur, altaria construantur, reliquiae ponantur.* Nec dubium esse potest, quin Ioannes, ut caeteras omnes caeremonias, sic hunc ritum ad fanum Spalatense consecrandum adhibuerit; et quas secum ex urbe attulerat, vel aliunde nactus esset, reliquias Beatorum Martyrum illuc solemni pompa invexit, et pie honorificeque sub mensam singulorum altarium collocavit. Sed Aedes primaria, et Metropolitana plus aliquid requirebat, quam eiusmodi sacrorum lypsanorum fragmenta; nec satis eiusdem dignitati ac religioni consultum esse videbatur, nisi corpora integra Sanctorum Martyrum in eadem inferrentur. In Ecclesiam Sanctae Mariae ad Martyres; quam Bonifacius expurgata omni superstitione; expunctoque Pantheonis vocabulo, consecraverat, vim reliquiarum ingentem illatam esse ex antiquis eiusdem Tabulis docet Baronius: *Legi in eius Ecclesiae codice manuscripto Templum illud dicatum in primis in honorem Dei genetricis Mariae, omnium Sanctorum Martyrum, et Confessorum: illataque illuc esse reperi duodetriginta curribus ossa Sanctorum Martyrum, ex diversis urbis coemeteriis effossa, solemniterque comportata, ac decentissime collocata.*

Consilium Corporis sancti Domnii e Salona Spalatum transferendi, locandique in Basilica Spalatensi.

Quare Ioannes pulcherrimum consilium coepit corporis Sancti Domnii e Salona excisa transferendi, collocandique in Basilica Spalatensi; nihil enim maius, et augustius ad augendam Aedis Metropolitanae religionem et sanctitatem, conciliandamque civium, atque advenarum frequentiam, et venerationem addi posse existimabat. Rei perficiundae obstabant Slavi qui cum omnes circumcirca regiones ac vias infestas haberent, Spalatenses in tantas angustias redegerant, ut illis ne urbe quidem egredi impune liceret, quemadmodum tradit Archidiaconus capite X.; ex quo intelligi velim Translationem Sancti Domnii ante factam esse, quam Slavi Baptismum susciperent. Si enim iam Christianae religioni nomen dedissent, nihil erat, cur Spalatenses sibi ab illis metuerent, aut vererentur; ne rem aggressis supervenientes turbarent omnia, pioque operi intentos non fine tumultu, ac caede in fugam averterent. Quare solerter investiganda fuit, et captanda opportunitas huius consilii exequendi; opperendum tempus aptum rei gerendae, dum hostes longius abessent, aut

§III

Ivan je u prvostolnicu unio tijela svetog Dujma i Staša prenesena iz Salone u Split

Po starom običaju i onome što su preci utvrdili, određeno je da nijedno posvećenje hrama ili oltara ne bude bez relikvija svetih mučenika što ih je trebalo položiti ispod žrtvenika podignutog za obavljanje svetih čina. To je određio Grgur Veliki u gorespomenutom pismu opatu Melitu: *Neka se blagoslovi vode i neka se poškropi po samom hramu, neka se sagrađe oltari, neka se polože relikvije.* Ne može biti sumnje da je Ivan kod posvećenja splitskog hrama, kao i sve ostale ceremonije, primjenio i ovaj obred i relikvije blaženih mučenika koje je donio sa sobom iz grada ili ih dobio od nekud drugo, unio ovamo u svečanoj povorci i s poštovanjem postavio pod menze pojedinih oltara. Glavna i prvostolna crkva zahtijevala je međutim više od takvih dijelova svetih ostataka i nije se činilo da se dovoljno brige povelu za njeno dostojanstvo i svetost, ako u nju ne unesu čitava tijela svetih mučenika. U crkvu svete Marije od mučenika, što ju je očišćenu od svakog praznovjerja, pošto je izbrisao ime Pantheon posvetio Bonifacije, donesena je, kako iz njenih starih spisa tumači Baronije, sva sila relikvija: *Pročitao sam u rukopisnom kodeksu te crkve da je taj hram posvećen prvenstveno na čast Bogorodice Marije, svih svetih mučenika i ispovijedalaca, te sam otkrio da su tamo na dvadeset osam kola dovezene kosti svetih mučenika iskopane na različitim gradskim grobljima, svečano skupljene i najdoličnije položene.*

Odluka o prijenosu tijela svetog Dujma i Salone u Split i smještanju u splitsku crkvu

Stoga je Ivan donio prelijepu odluku da premjesti tijelo svetog Dujma i položi ga u splitsku crkvu. Mislio je naime da ništa ne bi moglo više i uzvišenije pridonijeti povećavanju pobožnosti i svetosti prvostolne crkve, pridobijanju građana te brojnosti i štovanju došljaka. Izvršenju toga su stajali na putu Slaveni, budući da su napadali sva okolna područja i puteve i stjerali Splićane tako u tjesnac da nisu mogli bez opasnosti izaći iz grada, kako pripovijeda Arhidakon u X. glavi, iz koje bih želio da se razumije da je prijenos svetog Dujma obavljen prije nego su Slaveni primili krštenje. Da su naime već prije štovali kršćansku vjeru, ne bi bilo nikakva razloga da se Splićani njih boje ili straše; ni da napadajući one koji dolaze poremete cijeli obred, ni da ih zabavljene svetim obredom na kraju zveketom oružja i krvoprolićem natjeraju u bijeg. Stoga je trebalo vješto pronaći i uhvatiti priliku da se ovaj naum provede i da bude prikladno vrijeme da se izvede, dok neprijatelji budu podalje ili

admodum rari in illis locis versarentur; exploratores praemittendi, qui motus omnes Slavorum observarent, admonerentque si quid periculi ab illis immineret. Id scriptum est in historia huius Translationis. *Explorata itaque vice temporum, et sagaciter sciscitata, quando possent opus sacratissimum, attentando salubrius, fine consequi peroptato.* In ipso autem peragendo magna opus fuit cautione, et celeritate, ait Archidiaconus, *ne forte impedirentur a Sclavis, cum celeritate magna Spalatum detulerunt. Ne forte a Sclavis suis impedirentur aemulis, cum celeritate magna Spalatum Arcam praedictam, quae primo apparuit, detulerunt.* Ex historia secunda. *Ne forte a Sclavis turbarentur suis aemulis, magna cum celeritate loculum; qui prius apparuit, ita ut erat, clausum Spalatum detulerunt.* Ex historia tertia huius Translationis.

Non solum Sancti Domnii sed etiam Sancti Anastasii corpus inventum, Aedique Metropolitanae illatum.

Res cessit e sententia, et supra, quam sperabant, feliciter fortunateque: nam cum unius Sancti Domnii corpus quaerent, eoque invento satis contenti, ac felices fore viderentur; praeter spem et opinionem, corpus etiam Anastasii martyris reppererunt; et utrumque adepti, hoc duplici veluti thesauro inaestimabilis pretii Basilicam Spalatensem locupletarunt. Ab Aede Metropolitana ornata dedicataque unus fortasse, aut alter annus intercesserat, cum corpora Sanctorum martyrum Domnii et Anastasii Spalatum translata sunt; quare hanc translationem, quam in Actis Sancti Domnii anno circiter DCLX. affigendam esse diximus, nunc ad annum LV. vel LVI. eiusdem saeculi revocandam esse censemus, ne plurimum, quam necesse est, annorum spatium inter dedicationem Templi Spalatensis, et Translationem Sanctorum intericere videamur.

Historiam huius Translationis triplici exemplari consignatam, ex Thoma Archidiacono, ex codice Manuscripto Auctori incoperti, ex Breviario Ecclesiae Spalatensis Tomo primo in Actis Sancti Domnii descripsimus, nostrisque in eam animadversionibus illustravimus. Ne Lectores ignari, quemadmodum res gesta sit, illuc adire cogantur, visum est iterum hic loco attexere tertiam historiam eiusdem translationis e spalatensi Breviario desumptam, breviter omnia complectentem, quae in secunda uberius ac fusius narratur.

Historia translationis.

Ioannes huius nominis primus Archiepiscopus Spalatensis, cum dedicasset in honorem Beatae Virginis Mariae insigne fanum, Iovi a Diocletiano Imperatore in ipsius palatio olim exstructus, cupiens sacras reliquias Sanctroum Martyrum Domnii, et Anastasii ex ruinis celeberrimae urbis Salonarum eruere, et in templo a se repurgato collocare; convocata pii populi multitudine, ad Salonarum ruinas, ubi basilica fuerat, se alacer confert. Locus, in quo sacri

da dovoljno malo njih boravi na tim mjestima. Trebalo je otposlati izvidnike koji će promatrati svaki pokret Slavena i opomenuti bude li od njih zaprijetila kakva opasnost. To je zapisano u pripovijesti o tom prijenosu: *Istraživši okolnosti vremena i točno ispitavši kada mogu presveto djelo, mudrije pokušavajući, dovesti žuđenom cilju.* Iz druge pripovijesti: *Bojeći se,* pripovijeda Arhidakon, *da ih Slaveni ne bi iznenada spriječili velikom su brzinom donijeli u Split. Da ih Slaveni, njihovi takmaci, ne bi iznanada spriječili, velikom su brzinom donijeli u Split prije spomenuti lijes koji se prvi pojavio.* Iz treće pripovijesti o ovome prijenosu: *Da ih ne bi iznenada omeli Slaveni, njihovi takmaci, velikom su brzinom donijeli u Split lijes koji se prvi pojavio, zatvoren kakav je bio.*

Nije pronađeno i u prvostolnicu uneseno samo tijelo svetog Dujma, nego i svetog Staša

Stvar im je pošla za rukom sretnije i uspješnije nego su se nadali. Naime, dok su tražili samo tijelo svetog Dujma, činilo se da će, našavši ga ,biti dosta zadovoljni i sretni.; mimo nade i mišljenja pronašli su i tijelo svetog Staša mučenika i dokopavši se obaju, upravo tim dvostrukim blagom naprocjenjive vrijednosti obogatili splitsku baziliku. Jedna ili možda dvije godine su bile prošle od kada je prvostolna crkva uređena i posvećena kada su u Split prenesena tijela svetih mučenika Dujma i Staša. Stoga sada smatram da ovaj prijenos, za koji sam u aktima svetog Dujma rekao da ga treba smjestiti oko 660., treba biti vraćen u 55. ili 56. godinu istog stoljeća, kako se ne bi činilo da umećem više godina nego što je potrebno između posvećenja splitskog hrama i prijenosa svetaca. Povijest ovog prijenosa zapisanu u tri primjerka u prvome sam tomu prepisao iz Tome Arhidakona, iz rukopisnog kodeksa nepoznatog autora i iz brevijara splitske crkve i razjasnio svojim primjedbama o njemu. Da čitatelji koji ne znaju kako se stvar odvijala ne bi morali ići onamo, prikladno je ovdje još jednom umetnuti treću pripovijest o ovome prijenosu preuzetu iz splitskog brevijara koja sažetije obuhvaća sve što je potanje i opširnije rečeno u drugoj.

Pripovijest o prijenosu

Ivan, prvi nadbiskup splitske crkve toga imena, pošto je na čast Blaženoj Djevici Mariji posvetio veliki hram, što ga je nekoć car Dioklecijan u svojoj palači podigao Jupiteru, želio je svete ostatke svetih Dujma i Staša iskopati iz ruševina preslavnog salonitanskog grada i smjestiti u hram koji je sam očistio. Savvavši mnoštvo pobožnog puka veseo se uputio k ruševinama Salone gdje je bila bazilika. Mjesto na kojem su se skrivali sveti lijesovi bilo je zatvoreno u

loculi latitabant, subterraneis fornicibus inclusus, etsi notus quibusdam esset, vepres tamen, et virgulta illum maxime contegebant.

Primus omnium ad pium opus fidelis Pastor cingitur: oves Pastorem imitantes certatim omnes labori incumbunt: virgulta, et vepres amoment, caementa, et lapides ingentes asportant, suggerente Deo vires laborantibus. Effossa iam aliqua profunditate, mirae suavitatis odor exhalat: oculus unus detegitur, et odor augetur: accurrit pius Pontifex cum Clero, metuentesque, ne forte a Sc-lavis turbarentur suis aemulis, magna cum celeritate loculum, qui prius apparuit, ita ut erat, clausum Spalatium detulerunt: quem quidem aperientes, non Corpus Sancti Domnii; ut sperabat, Sed Sancti Martyris Anastasii invenerunt.

Sequenti die Salonas revertuntur, inflant operi, paullo altius locum eumdem effodiunt, et Sarcophagum Sancti Domnii inveniunt: ipsum quoque pari cum sollicitudine, et festinatione Spalatium convehere satagunt; substitit tamen et haesit pondere gravissimo, fortissimis quibusque, et robustissimis viris redditum immobile. Ab innocentibus igitur, et immaculatis manibus convehi velle sacrum pondus ratus pius Antistes, imbecillum puerorum turbam cogit, et oneri ferendo supponit; quod leve factum a pueris alacriter vehebatur. Cum tamen solis aestu fatigaretur, ardore nimio maxime sitis affligi coeperunt; in loco aridissimo, qui Salinae muncupatur, mirum dictu! Erumpit ex silice latex vivus, apparetque novus fons nunquam antea visus, adhuc etiam Beati Domnii aquae nomen retinens, et virtutem in anniversario hodiernae translationis praestans. Refocillati pueri inferunt arcam in locum paratum; qua aperta mirus odor effunditur, Reliquiae Sancti Martyris integrae inveniuntur, et in pectore liber erat Evangeliorum thecis urgenteis inclusus, litteris Apostolicis antiquo more, ipsiusmet, ut fertur, manibus formatis. Horum duorum Martyrum sacra corpora adhuc in Ecclesia Metropolitana Spalatensi honorifice recondita conquiescunt.

Locum in Basilica Spalatensi utrique Martyri assignatum Auctor secundae Historiae his verbis declaravit. *Fidelis Pontifex cum Clero, et populo laudes dulcissimas decantando, imitatus Beatus Joseph, qui nostrum Redemptorem carne mortuum involvit Sindone, in eadem Ecclesia sacras reliquias Beati Domnii pannis pretiosis involutas ex parte meridiana pro altari sub duplici sarcophago cum gratiarum actione recondidit. Corpus vero Beati Anastasi Martyris in Aquilonari parte eiusdem Ecclesiae, sub ara sacrificiorum cum psalmodia devotissima reponentes, ubi reverenter ac honorifice usque hodie praeservatur, et honorabilius veneratur.*

Positio Templi Spalatensis.

Aedis Metropolitanae Spalatensis haec est positio, prospectusque in quatuor coeli plagas. Faciem ad Occasum exporrigit, a tergo solem Orientem respicit, dexterum latus in Aquilonem, sinistrum in Meridiem obvertit. Itaque latus

podzemnim svodovima i premda je nekima bilo poznato, ipak su ga drače i grmlje veoma zaklanjali.

Prvi se među svima na pobožno djelo dao vjerni pastir a sve ovce su nasljedo-vale pastira i takmeći se prionule poslu: odmicali su grmlje i drače, odnosili kamenje i velike stijene, a Bog je davao snage trudbenicima. Pošto su već iskopali do izvjesne dubine, zapahnuo ih je neobično ugodan miris. Otkrili su jedan lijes i miris se pojačao. Bogobojazni biskup je pritrčao s klerom. Bojeći se da ih Slaveni, njihovi takmaci, ne bi uznemiravali, velikom su brzinom lijes koji se prvi pojavio, takav kakav je bio, zatvoren, odnijeli u Split. Kada su ga pak otvorili, nisu, kao što su se nadali, našli tijelo svetog Dujma, nego svetog Staša mučenika.

Sljedećeg su se dana vratili u Salonu, i prionuli na posao. Na istom su mjestu kopali malo dublje i našli sarkofag svetog Dujma. Potrudili su se prevesti ga u Split uz jednaku brigu i brzinu. Ipak je zastao i zapeo veoma otežaruši, nisu ga mogli pomaknuti ni najjači i najčvršći muževi. Bogobojazni je predstojnik mislio da sveti teret želi da ga nose nevine i neokaljene ruke pa je sakupio grupu nejakih dječaka i dao im da nose breme, a ono postade lagano i dječaci su ga poletno nosili. Kada su se pak iscrpili od sunčeve žege i počeli jako žedati od pevelike vrućine, na potpuno suhom mjestu, koje se naziva Solana (čudesno je za reći!) probije iz kamena živa voda i pojavi se novi izvor, nikad prije viđen koji je do sada zadržao ime "voda blaženog Dujma" i koji pojačava snagu o obljetnici današnjega prijenosa. Okrijepljeni dječaci su unijeli lijes na pripremljeno mjesto, a kad je on otvoren proširio se divan miris. Nađeni su nedirnuti ostaci svetog mučenika, a na prsima mu je bila knjiga evanđelja zatvorena srebrnim koricama s njegovim rukama položenima, kako pričaju, po starom običaju, na apostolska pisma. Sveta tijela obaju ovih mučenika do danas časno položena počivaju u splitskoj prvostolnici.

Položaj splitskog hrama

Mjesto u splitskoj bazilici dodijeljeno obojici mučenika autor druge pripovijesti objasnio je ovim riječima: *Vjerni biskup pjevajući najslade pohvale s klerom i pukom i nasljeđujući blaženog Josipa, koji je mrtvo tijelo našeg gospodina zamotao u pokrov, u istoj je crkvi svete relikvije Blaženog Dujma mučenika umotano u skupocjene haljine, uz zahvale položio na južnoj strani pred oltarom u dvostrukom lijesu. Tijelo pak blaženog Staša mučenika su uz najpobožnije psalme položili pod žrtvenik na sjevernoj strani iste crkve, gdje se smjerno i časno do danas čuva i još časnije štuje.*

Položaj splitske prvostolnice i pogled na sve četiri strane svijeta su ovakvi. Pročelje se pruža na zapad a leđa gledaju na istok, desni bok je okrenut na sjever a lijevi na jug. Tako je sjeverna strana desna, a južna lijeva ako se gleda

Aquilonare dexterum, Meridianum laevum est, ratione habita Altaris summi, et principis totius Basilicae. Proxime absunt ab ara maxima duo sacella, in ipsa crassitudine parietum arcuata, et in modum hemicycli constructa, alterum alteri e regione ferme oppositum. In eo, quod meridiem spectat respondetque sinistro lateri eiusdem arae maximae, quod cornu Epistolae vulgo dicitur, corpus Sancti Domnii duplici loculo marmoreo inclusum subter altare collocatum fuit. In eo autem, quod respectu habito ad latus alterum summi altaris, cornuque Evangelii, dextrorsum vergit ad Aquilonem deposita fuit arca, qua continebatur corpus Beati Anastasii cognomento Fullonis, patria Aquileiensis, martyrio Salonitani; eique altare superstans assurgebat. Nec fortuito, ut alibi diximus, sed consulto hunc utrique Martyri locum Ioannes assignavit; ut scilicet pro cuiusque ratione ac dignitate, quem cuique debebat, locum tribueret. Nam apud veteres sinistra, quam dextera, honorificentior fuit. Qui ergo alteri vel aetate, vel dignitate antecederet, ut Domnius Anastasio, hunc honoris, et excellentiae caussa ad sinistram locabat. Altare, et sepulcrum Sanctissimi Domnii, et Anastasii accurate descriptum, et exemplar utriusque typis expressum Tomo primo, et Actis Martyris utriusque inferuimus.

s najvišeg i glavnog oltara cijele bazilike. Posve blizu glavnom oltaru su dvije kapelice, izdubljene u samoj debljini zida i sagrađene u polukružnom obliku, jedna od druge na gotovo suprotnim stranama. U onoj koja gleda na jug i lijevoj je strani istog glavnog oltara, koja se obično naziva strana od poslanice bilo je smješteno ispod oltara tijelo svetog Dujma položeno u dvostruki marmorni lijes. U onoj pak, koja se, gledajući na drugu stranu glavnog oltara, stranu od evanđelja, pruža desno, prema sjeveru, bio je položen lijes, koji je u sebi čuvao tijelo svetog Staša, prezimenom Fulonca, domovinom Akvilejca, mučeništvom Salonitanca, a nad njim se dizao oltar. Ivan nije slučajno, kako sam drugdje rekao nego hotimice dodijelio ova mjesta obojici mučenika; da bi dakako dao svakome mjesto koje je trebao prema njegovoj vrijednosti i dostojanstvu. Kod starih je naime lijeva strana bila uglednija od desne. Tko bi dakle drugoga nadmašivao bilo dobi bilo dostojanstvom, kao Dujam Staša, njega bi radi počasti i uzvišenosti smiještali na lijevu stranu. Točno opisane oltare i grobove svetog Dujma i Staša i njihove otisnute slike sam umetnuo u prvi tom i akte obaju mučenika.